

A close-up portrait of a man with a beard and mustache, looking slightly downwards and to the right. The image is monochromatic, rendered in shades of blue and white. The man's face is the central focus, with soft lighting highlighting his features. The background is dark and out of focus.

**Zygmunt
Lubicz-Zaleski**

—

Historia
życia.

Dzieciństwo i młodość

Dzieciństwo Zygmunta Lubicz-Zaleskiego przebiegało w czasie, gdy sytuacja międzynarodowa bardzo się skomplikowała. W pierwszej połowie XIX wieku sprawa polska, obok zjednoczenia Włoch oraz Niemiec, należała do istotnych problemów Europy. Natomiast w drugiej połowie wieku, odzyskanie niepodległości przez Polskę, stało się dla Europy nieistotne.

Sytuacja polityczna na przełomie wieków

Wielkie mocarstwa zajęte były swoim rozwojem – Anglia ekspansją kolonialną, Francja, po klęsce wojennej, szukała wsparcia Rosji. Zjednoczone Włochy i zjednoczone Niemcy rozpoczęły, każdy na własną rękę, politykę imperialistyczną. Powstanie dwóch bloków militarynych w II połowie XIX wieku doprowadziło do trwałego rozbitcia sojuszu zaborców (Prusy, Austria, Rosja). W latach 1879-1882 Niemcy, Austro-Węgry i Włochy zawarły sojusz. Odpowiedzią stał się układ francusko-rosyjski z 1893 roku, uzupełniony serdecznym porozumieniem francusko-brytyjskim z 1904 r. (Entente Cordiale) i brytyjsko – rosyjskim z 1907 r.

Dzieciństwo Zygmunta

Zygmunt Wacław Lubicz-Zaleski urodził się 29 września 1882 r. w Kłonowcu-Koraczu w województwie radomskim. Był jednym z czworga dzieci Piotra i Zofii z Arkuszewskich. Ojciec pochodził z północnej Polski, matka z radomskiego. Środowisko, w którym urodził się Zygmunt, było intelektualną elitą narodu – ziemiaństwem. Dzieciństwo i pierwsze lata młodości Zygmunt spędził w Kłonowcu, niewielkiej posiadłości, którą kupiono z posagu Zofii. Posiadłością zarządzał ojciec. Był inżynierem agronomem i chciał, by jego syn również miał szansę podobnej pracy w Imperium Rosyjskim. Matka była pianistką. To właśnie po niej Zygmunt odziedziczył miłość do muzyki. Na prośbę Zofii rodzina sprzedała dom i gospodarstwo, po czym zamieszkali w Radomiu. Zygmunt wielokrotnie powtarzał, że jego rodzice byli surowi i wymagający, ale zasady, które mu przekazali, towarzyszyły mu do końca życia.

Piotr Zaleski

Pokolenie II p. XIX wieku nie znało wolnej Polski, dlatego często nazywano je straconym, pesymistycznym. To w tym pokoleniu urodził się Piotr Zaleski, ojciec Zygmunta – „Za późno, by mógł ruszyć do powstania 1863 roku, za wcześnie, aby czerpać pełnymi garściami z wolności” jak stwierdziła prof. dr hab. Małgorzata Willaume. Zadaniem, które Piotr wyznaczył dla siebie, było wychowanie jego dzieci w poczuciu przynależności do narodu polskiego, miłości do Polski i wpojenie zasady uczciwości i szlachetności.

Wypadek

W dzieciństwie Zygmunt uległ poważnemu wypadkowi. Spadł z konia i złamał nogę. Niestety, mimo wysiłków lekarzy, nie udało się przywrócić mu pełnej sprawności fizycznej. Do końca życia utykał, a upadek sprawił, że Zygmunt, wychowany na gorącego patriotę, zmuszony był walczyć o Polskę bez broni – słowem i piórem.

Studia i początki działalności społecznej

Od początku lat osiemdziesiątych w zaborze rosyjskim trwała druga faza rusyfikacji. Szkolnictwo uznano za podstawowy środek prowadzący do rusyfikacji, zamierzano przekształcić Polaków w „prawdziwych Rosjan”. Dobierano do tego „właściwe” kadry, dozorowano i szpiegowano uczniów, „reformowano” programy nauczania. Polityka rosyjska wywoływała w społeczeństwie potężny opór. Żaden system represji rosyjskich nie mógł go osłabić. Pesymizm klęski powstania styczniowego z 1863 roku powoli ustępował, zaczynał odradzać się ruch niepodległościowy i nastąpił wyraźny rozwój cywilizacyjny.

Kształtowanie świadomości narodowej

Na przełomie XIX i XX wieku w Warszawie działały różne ugrupowania polskie oraz partie polityczne, m. in. powstała w 1893 roku Liga Narodowa (wcześniej: Liga Polska) oraz Związek Młodzieży Polskiej Zet. Głównymi celami Zetu, działającego zarówno wśród uczniów i studentów Kongresówki (rosyjskiej), jak i poznańskiego (pruskiego), było samokształcenie, oświata i ukształtowanie świadomości narodowej.

Różne oczekiwania ojca i syna

Zainteresowania Zygmunta krążyły wokół sztuki. Od wczesnego dzieciństwa myślał o karierze muzycznej – chciał zostać pianistą, lecz ojciec twierdził, że to niegodna praca, nie przynosząca korzyści materialnych. Ojciec przewidywał inny kierunek rozwoju dla swojego syna. Zygmunt szanował Go i nie chciał zawieść. Po długich i niełatwych negocjacjach obie strony zawarły kompromis. Zygmunt rozpoczął studia w Instytucie Politechnicznym w Warszawie na wydziale inżyniersko-budowlanym.

Początek działalności politycznej

Poglądy Zygmunta Lubicz-Zaleskiego, studenta wychowanego w patriotycznym duchu, który pragnął zerwać z pesymizmem poprzedniego pokolenia, sytuują go po stronie młodzieży Zetu. Kilku przyjaciół, m.in. Jan Purwin czy Stanisław Gieysztor, razem z Zygmuntem, chciało rozpocząć aktywniejsze działania, prowadziło samokształcenie i pracę organizacyjną. Zygmunt bardzo szybko do działalności konspiracyjnej wprowadził swojego brata Stefana, wówczas ucznia gimnazjum w Radomiu. Zygmunt pracował w Komisji Gimnazjalnej, Związku Unarodowienia Szkół i wreszcie w warszawskich strukturach Zetu.

Uwięzienie i powody emigracji

X Pawilon Cytadeli w Warszawie był miejscem przeznaczonym śmiercią i cierpieniem. Od 1833 roku władze rosyjskie rozpoczęły przystosowywanie pomieszczeń na cele więzienne, aby zlokalizować tu centralne więzienie śledcze dla więźniów politycznych. Kilkuset z nich stracono na stokach twierdzy, tysiące wywieziono stąd na katorgę bądź zesłanie.

Rosja na początku XX wieku

W pierwszych latach XX wieku w Rosji wyraźnie widać symptomy ostrego kryzysu politycznego, którego źródłem było m.in. potężne zacofanie ekonomiczne kraju. Rosja próbowała wyjść z kryzysu poprzez sukcesy w polityce zagranicznej. Wielokrotnie w historii świata środkiem uspokojenia wewnętrznego było poszukiwanie wrogów zewnętrznych. Wojna z Japonią dawała taką szansę. Konflikt w latach 1904-1905 z Japonią zakończył się dla Rosji klęską, pokazał rozkład państwa i przyspieszył wybuch rewolucji na terenach dawnej Polski.

X Pawilon Cytadeli

Od 1834 roku w Cytadeli w Warszawie działała Komisja Śledcza przy naczelnym Dowódcy Armii Czynnej i Naczelniku Królestwa Polskiego, będąca centralnym organem śledczym przestępstw politycznych w Królestwie Polskim. Wśród więźniów X Pawilonu były tak wybitne postaci polskiej historii, jak Apollo Korzeniowski (ojciec Józefa Korzeniowskiego), Romuald Traugutt, Józef Piłsudski, Roman Dmowski, ks. Piotr Ściegienny czy Stefan Okrzeja.

Krwawa niedziela

Ostatni kwartał 1904 roku stał pod znakiem lawinowego zwiększenia liczby manifestacji. Miały głównie charakter antywojenny. 13 listopada na Placu Grzybowskim, podczas kolejnej manifestacji, doszło do wymiany strzałów. To był pierwszy krok do wskrzeszenia tradycji walki zbrojnej z zaborcą. Manifestacja odbiła się szerokim echem również w Europie. Iskra wzniecająca pożar padła 22 stycznia 1905 roku. To słynna „krwawa niedziela”. Podczas pokojowej manifestacji w Petersburgu, tłum liczący 150 tysięcy osób, został zmasakrowany przez policję. Zginęło około 1000 manifestujących, kilka tysięcy odniosło rany. Wydarzenia rosyjskie miały bezpośredni wpływ na burzliwe wiece, które już w styczniu 1905 roku były organizowane w Warszawie.

Aresztowanie i pobyt w Cytadeli

Zygmunt obserwował wpływ wydarzeń zewnętrznych na to, co działo się w Królestwie Polskim. Był aktywnym studentem, ale jego działalność konspiracyjna nie uszła uwadze władz zaborczych. Na początku 1905 roku ci, którzy stali na czele ruchów mających na celu odłączenie Królestwa Polskiego od Imperium Rosyjskiego, zostali aresztowani. Wśród nich znalazł się Zaleski. Był przekonany, że nieuchronną karą będzie zsyłka na Sybir.

Studia

Podczas pobytu w Cytadeli Zygmunt Lubicz-Zaleski został relegowany z uczelni. Na szczęście los mu sprzyjał, po 6 miesiącach spędzonych w celi wyszedł na wolność. W październiku został ponownie przyjęty do grona studentów. Wiedział jednak, że w każdej chwili może zostać ponownie aresztowany. W 1904 roku Zygmunt Lubicz-Zaleski podjął naukę w Szkole Sztuk Pięknych. Tam spotykał się z malarzami – Kazimierzem Stabrowskim i Konradem Krzyżanowskim. Zaczął realizować swoje marzenia. Zagrożony aresztowaniem, postanowił po raz pierwszy udać się na emigrację.

Emigracja 1910–1914

Polacy spotykając się w Paryżu w różnych gremiach, wciąż powracali myślami do ukochanej Ojczyzny. Przybywali do Paryża, uciekając przed aresztowaniami carskiej policji. Inni, w latach fin de siècle poszukiwali nowych trendów w sztuce, literaturze czy muzyce. Życie artystyczne toczyło się wartkim strumieniem, ale nie zapomniano również o konieczności głoszenia haseł niepodległościowych. Paryż był więc miejscem, w którym powstawały różne organizacje wzmacniające poczucie przynależności narodowej.

Polacy w Paryżu

Jednym z najważniejszych stowarzyszeń w początkach XX w. było, założone w 1910 r. z inicjatywy Wacława Gąsiorowskiego i wielu innych działaczy, Towarzystwo Polskie Literacko-Artystyczne. Warto wskazać kilku członków Towarzystwa, polskich arystokratów, m.in. A. Poniatowskiego i M. Potockiego. Rok później polscy artyści powołali do życia swoje ugrupowanie – było to Towarzystwo Artystów Polskich w Paryżu, które działało od roku 1912. Grupowało ono wielu sławnych polskich malarzy i poetów, a powstało dzięki funduszom znakomitych mecenasów. Aktywnymi członkami Towarzystwa byli m.in.: rzeźbiarz Stanisław Ostrowski i jego żona, poetka Bronisława Ostrowska.

Tułaczka po Europie

Zygmunt Lubicz-Zaleski wraz z przyjacielem Janem Purwinem wyjechał na studia filozoficzne do Berlina, a następnie do Monachium. W 1908 r. wrócił do kraju, gdzie otrzymał posadę wykładowcy historii literatury polskiej m.in. w szkole realnej, gimnazjum E. Konopczyńskiego i seminarium nauczycielskim. Władze rosyjskie przyglądały się jednak bacznie Zygmuntowi i jego życiu. Zagrożony ponownym aresztowaniem postanowił wyjechać do Paryża. Tam w wieku 26 lat, w pełni ukształtowany światopoglądowo, znalazł się w środowisku Polaków, którzy tworzyli w stolicy Francji nową, dobrze wykształconą emigrację. Mimo że Polacy zaaklimatyzowali się w Paryżu i jego okolicach, wciąż oczekiwali na możliwość powrotu do wolnej Polski.

Działalność kulturalna Zygmunta

Zaleski podjął w Paryżu studia w École des Hautes Études Sociales (Wyższa Szkoła Nauk Społecznych), które ukończył pomyślnie, broniąc pracę dyplomową o tytule „La lutte pour l'école polonaise” („Walka o Polską Szkołę”). Z Paryża Zaleski nadsyłał do dzienników warszawskich liczne korespondencje, recenzje i artykuły, wśród nich „Zygmunt Krasiński. O dziełach i życiu poety, w setną rocznicę urodzin”. Zaleski pisał również prace poświęcone literaturze i poezji francuskiej, wykazując się wielką znajomością również tego tematu.

Kontakty z polskimi artystami

Zygmunt Lubicz-Zaleski spotykał w Paryżu wielu polskich artystów, m.in. Tadeusza Makowskiego, Xawerego Dunikowskiego czy Olę Boznańską. Makowski ilustrował tomik wierszy Zygmunta Zaleskiego Na wąskiej między snu i burzy, Dunikowski wyrzeźbił popiersie Zaleskiego, a Boznańska namalowała kilka jego portretów.

1910 – zagrożenie kolejnym aresztowaniem zmusiło Zygmunta Lubicz-Zaleskiego do wyjazdu do Paryża, gdzie rozpoczął studia w École des Hautes Études Sociales

1914 – zamach w Sarajewie na austriackiego następcę tronu, arcyksięcia Franciszka Ferdynanda, stał się bezpośrednią przyczyną wybuchu I Wojny Światowej

Kultura polska w czasie I wojny światowej

28 czerwca 1914 roku w Sarajewie serbscy spiskowcy dokonali udanego zamachu na austriacko-węgierskiego następcę tronu arcyksięcia Franciszka Ferdynanda. Wydarzenia potoczyły się lawinowo. Miesiąc później, 28 lipca, Austro-Węgry wypowiedziały Serbii wojnę.

Wybuch wielkiej wojny

29 lipca Rosja ogłosiła mobilizację, nazajutrz Niemcy skierowały do Rosji ultimatum, a po negatywnej odpowiedzi, 1 sierpnia wypowiedziały jej wojnę. 3 sierpnia wypowiedziały również wojnę Francji, a 4 sierpnia wojska niemieckie przekroczyły granicę z Belgią. Ten krok pociągnął za sobą wypowiedzenie Niemcom wojny przez Wielką Brytanię. 6 sierpnia Austro-Węgry przystąpiły do wojny z Rosją. Zaczęła się wojna, którą współcześni nazwali wielką, nie przewidując, że po 20 latach od jej zakończenia nastąpi kolejna hekatomba w dziejach świata.

Kultura najważniejszą bronią Polaków

Zygmunt Lubicz-Zaleski chciał walczyć, ale kalectwo mu to uniemożliwiło. Zapoczątkował zatem cykl wykładów i odczytów skierowanych do elit francuskich, dotyczyły one literatury polskiej, kultury, sytuacji politycznej. Zaleski uważał, że kultura jest najważniejszą bronią Polaków, także tych na emigracji. Od 1893 roku Francję i Rosję łączył sojusz militarny. Intellektualiści francuscy nie wyobrażali sobie Polski oderwanej od Rosji. Z polityczno-militarnego punktu widzenia było to niemożliwe. Jedynym wyjściem było przekonanie elit, że Polska i Rosja nie mogą być jednym państwem, że to dwa narody. Współcześni twierdzili, że dzięki tym wykładom Francuzi „zauważyli Polaków”.

1914 – 1916

Zygmunt Lubicz-Zaleski wykładał język polski w École des Hautes Études Sociales, rozpoczął również pracę w École des Langues Orientales et Vivantes

Muzeum Adama Mickiewicza

6 lutego 1854 roku, po pewnych zmianach, Towarzystwo Literackie zostało przekształcone w Towarzystwo Historyczno-Literackie (Société Historique et Littéraire). Z inicjatywy późniejszego prezesa, Władysława Czartoryskiego i sekretarza generalnego Lubomira Gadona, w latach 1899-1926 funkcję delegata Akademii Umiejętności i dyrektora Biblioteki Polskiej w Paryżu pełnił Władysław Mickiewicz, najstarszy syn poety. Z jego inicjatywy otwarto w 1903 roku Muzeum Adama Mickiewicza. To pierwsze muzeum poświęcone życiu i twórczości poety – posiada najwięcej autografów wieszczka, dokumentów oraz pamiątek z nim związanych.

Obecnie przy Bibliotece Polskiej w Paryżu działają również muzea poświęcone twórczości Fryderyka Chopina, oraz polskiego rzeźbiarza, malarza i dramaturga, Bolesława Biegasa.

Biblioteka Polska

Bibliotekę Polską w Paryżu założyli w roku 1838 polscy uchodźcy, którzy po klęsce Powstania Listopadowego znaleźli się we Francji. Pragnęli oni przeciwstawić rusyfikacji w Królestwie Polskim i germanizacji w zaborze pruskim polską myśl polityczną oraz polskie formy życia kulturalnego. Założone przez nich 29 kwietnia 1832 roku Towarzystwo Literackie miało realizować te cele. Głównymi inicjatorami powołania Biblioteki Polskiej, która miała pełnić rolę biblioteki narodowej, byli członkowie Towarzystwa Literackiego: książe Adam Czartoryski, Adam Mickiewicz, generał Karol Kniaziewicz, Julian Ursyn Niemcewicz i Karol Sienkiewicz.

1918

11 listopada zawieszenie broni między walczącymi stronami w Compiègne;
**POLSKA ODZYSKAŁA
NIEPODLEGŁOŚĆ**

Małżeństwo z Marią Zdziarską

Maria Zdziarska-Zaleska urodziła się w Grotowicach, koło Rawy Mazowieckiej, w 1898 roku. Z domu, w którym się wychowywała, wyniosła patriotyczny i religijny światopogląd. Podczas pierwszej wojny światowej działała w Związku Harcerstwa Polskiego, związała się również z Polską Organizacją Wojskową – chciała walczyć w Legionach, jednak jak stwierdziła „przed służbą z karabinem w rękę wzdrygałam się mimo wszystko”¹.

1898 w Grotowicach nieopodal Rawy Mazowieckiej, urodziła się Maria Zdziarska

1925 Maria wyszła za mąż za Zygmunta Lubicz-Zaleskiego

Waleczna i odważna aktywistka

Maria Zdziarska-Zaleska zdecydowała się przygotowywać do zawodu, w którym „widziała się” od dawna². Uczyła się w Towarzystwie Kursów Naukowych, następnie uczestniczyła w wykładach na wydziale medycznym uniwersytetu, z których zmuszona była zrezygnować dopóki nie zdobędzie ośmioklasowej matury. Maturę zdała i jesienią 1916 roku powróciła na medycynę. Niepodległość zastała Marię w Warszawie. Była aktywną kobietą, pełną energii i chęci czynu. Kiedy Polska była w niebezpieczeństwie, rzuciła wszystko – dom, studia, spokój i ruszyła w sam środek walk, pomimo grożącego niebezpieczeństwa. Walczyła podczas obrony Lwowa, uczestniczyła w bojach o Lidę, aby znaleźć się na froncie polsko-bolszewickim. Na uczelnię wróciła w listopadzie 1919 roku – ukończyła kolejny, piąty semestr studiów i szczęśliwie zdała wszystkie egzaminy przed Bożym Narodzeniem.

Maria Zdziarska wzięła czynny udział w wojnie polsko – bolszewickiej. Za udział w walkach została odznaczona Krzyżem Walecznych, Orderem Virtuti Militari V klasy i Krzyżem Niepodległości z Mieczami, ponadto otrzymała awans na podporucznika. W marcu 1921 roku została zwolniona z wojska. W maju Zarząd Koła Medyków poszukiwał ochotników na wyjazd na Górny Śląsk, gdzie brakowało lekarzy. Maria zgłosiła się na ochotnika. Do końca lipca 1921 r. uczestniczyła w trzech powstaniach polskich przeciwko Niemcom. Następnie wróciła do Warszawy, by w 1923 roku ukończyć uniwersytet, uzyskując tytuł doktora medycyny.

1923 Maria ukończyła studia na Uniwersytecie Warszawskim, uzyskując tytuł doktora medycyny

Ślub z Zygmuntem

Maria i Zygmunt znali się już wcześniej, dlatego po ponownym spotkaniu po latach, bardzo szybko zdecydowali się na wspólne życie. W 1925 roku Maria Zdziarska i Zygmunt Lubicz-Zaleski zawarli małżeństwo. Mieli czworo dzieci – Andrzeja, Kazimierza, Romana i Monikę – które wychowywano w duchu patriotyzmu i poszanowania dla tradycji.

Praktyka lekarska

Po ukończeniu studiów Maria prowadziła praktykę lekarską na kresach wschodnich, zajmowała się m.in. dziećmi dotkniętymi gruźlicą. W 1924 roku wyjechała do Paryża, aby pogłębiać swoją wiedzę medyczną z zakresu pulmonologii, chciała specjalizować się w leczeniu gruźlicy, u boku profesorów Bourgeta i Calmette’a, którzy właśnie kontynuowali pracę nad szczepionką BCG przeciwko gruźlicy

Życie rodzinne Zaleskich

Rodzina mieszkała w Paryżu, przy ulicy Boissiere pod numerem 59. We wspomnieniach swoich dzieci, matka była bardzo zorganizowana i energiczna, ale ponad wszystko - była wielką patriotką. „Miała nogi na ziemi” jak wspomina Kazimierz Zaleski. Równocześnie wszystkie ich dzieci podkreślały, że rodzice doskonale się uzupełniali. Ojciec pracował zawodowo, pełnił ważne funkcje, był przedstawicielem Polski we Francji, matka porzuciła dobrze zapowiadającą się karierę lekarską dla domu i rodziny. Na jej barkach spoczęło organizowanie kolacji i przyjęć oraz inne funkcje reprezentacyjne, które nie pozwalały jej ograniczać się tylko do roli gospodyni i matki.

-
1. Maria Zdziarska-Zaleska, W okopach
 2. Tamże
 3. Fragment wywiadu Kazimierza Zaleskiego umieszczonego w filmie „Z dała od orkiestry”

Dwudziestolecie międzywojenne CZ.1

Układ sił w Europie w XX-leciu międzywojennym uzależniony był od rozbieżności w państwach zwycięskiej koalicji. Polska stała się naturalnym sojusznikiem Francji, która poszukiwała partnera w miejsce osłabionej i podbitej przez bolszewicką rewolucję Rosji.

1917 W LOZANNIE POWSTAŁ KOMITET NARODOWY POLSKI, w którym Zaleski był aktywnym działaczem

Zakończenie wojny

11 listopada 1918 r. został podpisany rozejm Niemiec z państwami Ententy w wagonie kolejowym w Compiègne. W tym samym czasie Polacy zaczęli odbudowę niepodległej Ojczyzny. Z trudem i mozołem uformowali centralny ośrodek władzy, walczyli o granicę i układali z trzech zaborów jeden, jednolity organizm.

Powstanie Komitetu Narodowego Polskiego w sierpniu 1917 r. w Lozannie było przełomem w polityce zachodnich mocarstw w sprawie polskiej. KNP miał swoją siedzibę w Paryżu, reprezentował wyraźnie antyniemieckie kierunki polityczne. Jako oficjalne przedstawicielstwo interesów polskich na Zachodzie został 20 września 1917 roku uznany przez Francję, w październiku przez Wielką Brytanię, potem Włochy. W skład KNP weszli m.in. Roman Dmowski, Ignacy Paderewski, Marian Seyda. Komitet wspomagał organizowanie Armii Polskiej we Francji, działał także na rzecz Komisji Opieki Materialnej Urzędu Polskiego do Spraw Cywilnych we Francji.

1919 – 1921 wojna polsko-bolszewicka

1922 Polska i Francja podpisały umowę o kontaktach naukowych, literackich i szkolnych

Konferencja pokojowa w Paryżu

18 stycznia 1919 r. w Paryżu rozpoczęły się obrady konferencji pokojowej. Uczestniczyli w niej przedstawiciele 27 państw zwycięskiej koalicji. Decyzje należały do przedstawicieli mocarstw: USA, Francji, Wielkiej Brytanii, Włoch i Japonii. Do Paryża zaproszona została również delegacja niepodległej, odrodzonej Polski. Państwa pokonane w I wojnie światowej nie zostały dopuszczone do negocjacji. Rosja Radziecka nie została zaproszona.

Zygmunt Lubicz-Zaleski został zaproszony przez władze odradzającego się państwa polskiego do udziału w delegacji, podczas konferencji pokojowej w Paryżu. Stał na czele zespołu prasowego, którego zadaniem było zbieranie informacji i kształtowanie opinii publicznej.

W czasie konferencji został podpisany Traktat wersalski – główny układ pokojowy kończący I wojnę światową, sygnowany przez Niemcy i państwa Ententy 28 czerwca 1919 roku. Traktat wprowadził w Europie nowy ład polityczny.

Polityka w niepodległej Polsce

W listopadzie 1918 roku zaczęła odradzać się Niepodległa Polska. 7 listopada powołany został Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej z Ignacym Daszyńskim na czele. Utworzenie rządu wywołało sprzeciw ugrupowań centrowych i prawicowych. Nie uznała go ani Polska Komisja Likwidacyjna powstała w Galicji, ani Naczelna Rada Ludowa z Poznania, ani Rada Regencyjna która funkcjonowała w Warszawie. Taki stan rzeczy trwał do powrotu Józefa Piłsudskiego z więzienia w Magdeburgu. 11 listopada Rada Regencyjna przekazała mu władze nad wojskiem, a 14 listopada władzę cywilną, po czym Rada postanowiła się rozwiązać. Piłsudski 18 listopada, jako Naczelnik Państwa, sformował pierwszy ogólnopolski rząd z Jędrzejem Morawskim na czele.

Dwudziestolecie międzywojenne CZ.2

Po zakończeniu konferencji wielu rodaków, szczególnie przedstawiciele polskiej inteligencji, zdecydowało się na powrót do wolnej Polski. Wiedząc, jak bardzo ich potencjał potrzebny był odbudowującej się Polsce, również Zaleski wrócił do Ojczyzny, jednak już w 1921 r. ponownie wyjechał do Francji. Uważał, że swoją wiedzą, doświadczeniem, znajomością kultury Polski i Francji, bardziej przysłuży się Ojczyźnie poza granicami Rzeczypospolitej.

Sytuacja polityczna Polski w Europie

W lutym 1921 r. w Paryżu doszło do podpisania polsko-francuskiej deklaracji o przyjaźni i układu politycznego wraz z konwencją wojskową, zgodnie z którą państwa zobowiązywały się do udzielenia pomocy w razie napaści Niemiec na którąś ze stron. Niejednolite traktowanie Polski przez państwa zachodnie stało się faktem 16 października 1925, gdy podpisano Traktat z Locarno gwarantujący granice Francji i Belgii z Niemcami. Gwarantami układu były poza tym Wielka Brytania i Włochy. Polska i Czechosłowacja otrzymały tylko gwarancje francuskie, zawarły też z Rzeszą traktaty koncyliacyjno-arbitrażowe. Jednocześnie Niemcy otrzymały stałe miejsce w Radzie Ligi Narodów, którego nie otrzymała Polska.

W latach 30. Polska stara się prowadzić politykę „równej odległości” od Niemiec i ZSRR. 1932 został podpisany polsko-radziecki pakt o nieagresji, który w 1934 przedłużono na kolejne dziesięć lat. W 1934 podpisano deklarację o niestosowaniu przemocy we wzajemnych stosunkach między Polską a Niemcami. Zamierzeniem Hitlera było wciągnięcie Polski w strefę wpływów niemieckich, a jednocześnie osłabienie sojuszu Polski i Francji.

Walka o język polski

Zaleski bez powodzenia zabiegał o otwarcie katedry języka polskiego na Sorbonie. Udało mu się natomiast zorganizować sieć lektoratów w wielu ośrodkach uniwersyteckich we Francji, m.in. w Paryżu, Strasburgu, Nancy, Grenoble czy Lyonie, skutecznie propagujących język polski i kulturę. Wykładał też literaturę w Instytucie Studiów Słowiańskich.

1924 Zaleski objął funkcję delegata Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

Działalność polityczna i literacka Zaleskiego

Zygmunt Lubicz-Zaleski w okresie XX-lecia międzywojennego był niezwykle aktywny zarówno na polu polityki, jak i twórczości literackiej. W 1922 roku Polska podpisała z Francją umowę o kontaktach naukowych, literackich i szkolnych, regulującą zasady wymiany stypendystów oraz wyjazdów uczonych. Zaleski został delegatem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, zajmował się stypendystami oraz zbieraniem informacji dotyczących życia kulturalno-politycznego. Stypendystów przyjmował w „Soplicowie”, czyli własnym mieszkaniu lub biurze, które znajdowało się w tym samym budynku, w którym zwykle pracował do późnej nocy.

Nie zaniedbywał własnego rozwoju. W 1927 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim uzyskał tytuł doktora, w 1929 habilitował się na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie w 1935 roku otrzymał tytuł profesora. Podczas wakacji, spędzanych co roku w Polsce, wykładał w Warszawie. Ponadto dużo pisał i publikował. „Le dilemme russo-polonais” (Dylemat rosyjsko-polski), „La politique polonaise en France” (Polska polityka we Francji), „Attitudes et destinées” (Postawy i losy), „Dzieło i twórca” – to tylko niektóre z jego dzieł powstałych w tamtym czasie.

Działalność Marii Zaleskiej w XX-leciu międzywojennym

Po ślubie z Zygmuntem i powrocie do Paryża, Maria Zaleska zrezygnowała z kariery lekarskiej. Zajmowała się domem, rodziną oraz działalnością społeczną. W 1926 roku urodził się ich pierwszy syn, Andrzej Jan, a w ciągu następnych 10 lat na świat przyszła jeszcze trójka dzieci: Kazimierz Piotr, Roman Kamil i Monika Anna. Zainteresowania medyczne Maria rozwijała, uczestnicząc w licznych wykładach sław medycznych. Wiele czasu pochłaniała jej praca społeczna. Działała w F.I.D.A.C. (Federacja Międzysojusznicza Byłych Komбатantów), gdzie była członkiem rady, oraz w sekcji żeńskiej tejże organizacji, Auxiliaire Féminine (Międzynarodowa Federacja kombatantek), jako członek zarządu. Uczestniczyła w licznych kongresach: w Polsce, USA, Portugalii, Czechosłowacji, Rumunii. Była również wiceprzewodniczącą Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet. Maria prowadziła aktywne życie towarzyskie, a w jej paryskim domu bywali przybysze z Polski (m.in. Juliusz Kaden-Bandrowski, Władysław Tatarkiewicz, Jarosław Iwaszkiewicz, Ignacy Chrzanowski).

II Wojna Światowa

W październiku 1938 niemiecki minister spraw zagranicznych Joachim Ribbentrop złożył Polsce propozycję zawarcia paktu o nieagresji na 25 lat, w zamian za zgodę polskiego rządu na włączenie Gdańska do Rzeszy i budowę eksterytorialnej drogi i linii kolejowej przez polskie Pomorze („Korytarz”). Propozycję tę Polska odrzuciła. Wojna wybuchła 1 września 1939, po ataku III Rzeszy w porozumieniu ze Związkiem Radzieckim.

1939

1 września agresja Niemiec na Polskę, początek II Wojny Światowej

17 września wkroczenie Armii Czerwonej na teren Polski

1 września 1939 w Grotowicach

1 września 1939 roku zastał rodzinę Zaleskich w Grotowicach. Zygmunt Lubicz-Zaleski natychmiast wyjechał do Warszawy. Chciał się zorientować, gdzie będzie najbardziej potrzebny. Wiek i stan zdrowia nie pozwalały mu na czynną służbę wojskową, mógł jedynie zostać przydzielony do oddziału przeciwlotniczego i przeciwpożarowego. Maria, lekarz z doświadczeniem wojennym, zgłosiła się na ochotnika i została przydzielona do szpitala wojskowego w Rawie Mazowieckiej. Wrzesień i październik zakończyły wojnę obronną Polski. Grotowice stały się miejscem schronienia kilkudziesięciu osób. Przez cały wrzesień 1939 roku przybywali uciekinierzy.

Długa droga do Francji

W pierwszych miesiącach 1940 roku, Zygmunt Zaleski nawiązał kontakt z Rządem na uchodźstwie we Francji – po raz kolejny okazało się, że właśnie we Francji może najskuteczniej działać – znał wielu wpływowych ludzi, miał wiele potrzebnych kontaktów. Zygmunt wraz z synem Andrzejem przedostał się do Francji pieszo przez „zieloną granicę”. Po dotarciu do Francji Andrzej zapadł na gruźlicę i zmarł w sanatorium w Polionnay.

1944 23 kwietnia **ARESztOWANIE MARIi ZALESKIEJ PRZEZ GESTAPO**

Maria, zagrożona aresztowaniem, ukrywała się w Studziannej i Łęgonicach, a latem 1941 roku wyjechała do Warszawy. Grotowice zostały całkowicie zniszczone przez Niemców. W Warszawie zamieszkali w zbudowanej przez Marię willi na Mokotowie. Maria pracowała w sanatorium w Otwocku. W lipcu 1941 roku podjęła pracę konspiracyjną. Objęła funkcję głównego lekarza na warszawskim Śródmieściu. Została również mianowana lekarzem VII zgrupowania Związku Walki Zbrojnej. 23 kwietnia 1944 roku do domu rodzinnego weszło gestapo, Maria została aresztowana i wywieziona na Pawiak, skąd później trafiła do obozu Ravensbrück.

Kampania wrześniowa

W chwili wybuchu wojny Polska miała zawarty układ sojuszniczy z Francją, z Wielką Brytanią oraz sojusz z Rumunią. 17 września, bez określonego w prawie międzynarodowym wypowiedzenia wojny, zaatakowała Polskę również Armia Czerwona. Kampania wrześniowa dobiegła końca, wojska niemieckie i sowieckie zajęły terytorium Polski i zdławiły zorganizowany opór regularnych wojsk polskich na terenie kraju. III Rzesza i Związek Radziecki rozpoczęły okupację terytorium Rzeczypospolitej i likwidację polskiej państwowości według traktatu z 28 września.

Odbudowa władz Polski

Mieszkańcy obu okupowanych części państwa polskiego poddani zostali represjom przez okupantów. Jeszcze we wrześniu 1939 rozpoczęły działalność podporządkowane Rządowi RP na uchodźstwie struktury państwa podziemnego. W okupowanym kraju odtworzono konspiracyjną administrację i podziemne Wojsko Polskie.

Po naciskach III Rzeszy, ZSRR i Francji, władze Rumunii internowały prezydenta, premiera i naczelnego wodza RP. Władze Rzeczypospolitej należało wyznaczyć spośród polityków polskich, którzy znajdowali się poza zasięgiem obu agresorów. 25 września prezydent RP Ignacy Mościcki, zgodnie z art. 24 konstytucji kwietniowej, na swego następcę wyznaczył Bolesława Wieniawę-Długoszowskiego, Ambasadora RP we Włoszech. Jednak ze względu na przebywających w Paryżu przedstawicieli partii opozycyjnych i wywołanego ich naciskami sprzeciwu rządu Francji, Wieniawa-Długoszowski zrzekł się nominacji, a na urząd prezydenta RP został nominowany, i objął go ostatecznie Władysław Raczkiewicz. Po dyskusjach prezydent Raczkiewicz powołał na urząd prezesa Rady Ministrów generała Władysława Sikorskiego, którego gabinet składał się z przedstawicieli SN, SP, SL, PPS i polityków sanacyjnych.

Liceum w Villard de Lans

Zgodnie z warunkami zawieszenia z 22 czerwca 1940, blisko 2/3 powierzchni Francji znalazło się pod okupacją niemiecką. Pozostała część Francji, jej protektoraty i kolonie, miały pozostać nieokupowane przez Niemców i Włochów. III Republika Francuska dobiegła kresu – rozpoczął się okres Francji Vichy. Vichy ogłosiła neutralność w toczącej się wojnie, jednocześnie kolaborując z Niemcami.

Utworzenie liceum im. Norwida w Villard de Lans

W 1939 roku otworzono polskie liceum w Paryżu. Niestety agresja niemiecka na Francję uniemożliwiła funkcjonowanie szkoły, dlatego zamknięto ją już w czerwcu 1940 roku. Rząd Polski na Uchodźstwie postanowił powołać do życia nową szkołę, liceum, w strefie nieokupowanej. Zadanie to powierzono Zygmuntowi Lubicz-Zaleskiemu, który był delegatem Rządu ds. Religii, Nauki i Oświecenia Publicznego, oraz Wacławowi Godlewskiemu, który był lektorem języka polskiego na Uniwersytecie w Lille. W październiku 1940 roku, w niewielkim miasteczku niedaleko Grenoble, swoją działalność rozpoczęło polskie Liceum im. Cypriana Kamila Norwida. Opiekę nad szkołą sprawowała Akademia w Grenoble, administracyjnie placówka podlegała władzom francuskim i polskim. W 1941 roku obawiając się, iż Niemcy przejmą kontrolę nad Polskim Czerwonym Krzyżem, rząd w Vichy postanowił przekształcić PCK w Towarzystwo Opieki nad Polakami we Francji (GAPF). Kontrolę nad Towarzystwem sprawował rząd francuski, a jego przewodniczącym został Zaleski. GAPF przejęło opiekę nad liceum, którego finansowaniem zajął się Rząd Polski na Uchodźstwie.

1940 październik

działalność rozpoczęło Polskie Liceum im. Cypriana Kamila Norwida w Villard de Lans – jedyne polskie liceum, działające legalnie w okupowanej Europie; na czele placówki stanął Zygmunt Lubicz-Zaleski

Nauka w jedynym polskim liceum w okupowanej Europie

W listopadzie 1942 roku nastąpiła okupacja tak zwanej wolnej strefy. Opiekę nad liceum przejął rząd Vichy. Uczniów do liceum rekrutowano w obozach dla uchodźców, wśród zdemobilizowanych żołnierzy, uciekinierów z obozów, dzieci uchodźców. W Villard de Lans utworzono internaty dla chłopców, a w Villard en Vercors dla dziewcząt. Program nauczania opierał się na programach polskich szkół. Lekcje odbywały się w języku polskim, ale wielką wagę przywiązywano również do nauki języka francuskiego. Lekcje trwały 50 minut, obowiązywała skala ocen do 10, brakowało podręczników, dlatego obowiązkowe było sporządzanie notatek. W czasie funkcjonowania szkoły, maturę zdało około 200 uczniów. Zygmunt Zaleski przez cały ten czas był zaangażowany w działalność konspiracyjną. Został aresztowany 19 marca 1943 i po brutalnych torturach przewieziony do obozu w Buchenwaldzie.

Buchenwald i Ravensbrück

Pierwsze niemieckie obozy koncentracyjne zostały zorganizowane w III Rzeszy w 1933 roku, a więc przed II wojną światową. Początkowo służyły one przede wszystkim wyniszczeniu opozycji antyhitlerowskiej oraz odizolowaniu ludzi uznanych za groźnych, bądź „nieprzydatnych”. 20 marca 1933 r. zorganizowano w Dachau pierwszy obóz koncentracyjny. W kolejnych latach założono m.in. obozy w Sachsenhausen, Buchenwaldzie, Mauthausen oraz obóz dla kobiet w Ravensbrück.

Obozy niemieckie

Podczas wojny Niemcy założyli wiele obozów na terytoriach Rzeszy i okupowanych; najstłanniejszym jest Auschwitz, gdzie obok obozu koncentracyjnego znalazł się obóz zagłady – Birkenau, w którym masowo mordowano Żydów z całej Europy. Obozy służyły za miejsca przetrzymywania i wyniszczania inteligencji państw podbitych, kleru, osób związanych z ruchem oporu i podziemiem, ofiar łapanek ulicznych oraz jeńców wojennych. Więźniów masowo wykorzystywano do niewolniczej i wyczerpującej pracy na rzecz niemieckich przedsięwzięć, głównie przemysłu wojennego. Eliminacja elit polskich, jak również masowe mordy na zwykłej ludności, odbywały się w ramach projektu Generalnego Planu Wschodniego, mającego na celu kolonizację ziem słowiańskich.

Buchenwald

Obóz w Buchenwaldzie założony został w 1937 r. Początkowo znaleźli się w nim głównie członkowie niemieckiego ruchu oporu, Świadkowie Jehowy, kryminaliści, rzadziej więźniowie homoseksualni. W 1938 roku warunki bytowe zdecydowanie się pogorszyły, rozwinął się też dotkliwy system kar dla więźniów. Umieralność była wysoka, latem 1940 roku zostało otwarte pierwsze krematorium w obozie.

W marcu 1943 Zygmunt Lubicz-Zaleski miał spotkać się z angielskim agentem, który miał mu dostarczyć materiały i pieniądze. Wcześniej jednak Anglik został schwytany przez Niemców, a zamiast niego na spotkaniu z Zaleskim pojawił się agent Gestapo. Zaleski został aresztowany przez Włochów, a następnie przekazany Niemcom. Prześtuchaniom prowadzonym przez Gestapo towarzyszyły brutalne tortury, podczas których Zaleski stracił wzrok w jednym oku. Nie wydał nikogo, nie stracił wiary w słuszność sprawy. Niemcy wysłali go do obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie. Niedożywiony, codziennie ocierający się o śmierć, nie stracił nadziei. Starał się dbać o higienę i sprawność fizyczną. Być może to uratowało mu życie. Pomimo ciężkich obozowych warunków nie zaprzestał działalności edukacyjnej. Prowadził w konspiracji wykłady dla współwięźniów. 11 kwietnia 1945 roku przyszedł długo oczekiwany czas wyzwolenia.

Ravensbrück

Maria Zaleska po aresztowaniu była przesłuchiwana na Szucha, potem na Pawiaku. Nie przyznała się do przynależności do AK. Dzięki przekupieniu jednego z wysoko postawionych Niemców nie trafiła na listę zakładników. Gdyby tak się stało, zostałaaby rozstrzelana w ciągu kilku dni. Trafiła natomiast do obozu w Ravensbrück. Maria wspominała całą „procedurę” od łaźni, przebieralni, zabrania wszystkich rzeczy osobistych, aż po przydział do bloków. W obozie pomagała innym więźniarkom, leczyła, podtrzymywała na duchu, nie traciła nadziei, tak samo jak jej mąż. Do Marii dochodziły również informacje z frontu: „Paryż wolny”, „w Warszawie powstanie”. Pod koniec października 1944 roku Maria została przeniesiona do Grunbergu pod Berlinem, a pod koniec kwietnia wraca do Ravensbrück. W kwietniu 1945 roku, w wyniku pertraktacji prowadzonych przez Międzynarodowy oraz Szwedzki i Duński Czerwony Krzyż (za pośrednictwem hr. F. Bernadotte’a), wywieziono do Szwecji około 7500 więźniarek, wśród nich liczne Polki, w tym m.in. Marię Zaleską.

1945

11 kwietnia wyzwolono obóz w Buchenwaldzie, Zygmunt odzyskał wolność; również w 1945 roku Maria została ewakuowana z obozu w Ravensbrücku do Szwecji

8 maja **ZAKOŃCZENIE**
II WOJNY ŚWIATOWEJ

Powojenna działalność Marii i Zygmunta

CZ. 1

W czerwcu 1945 roku powstał Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej, zdominowany przez komunistów. W rezultacie, zachodnie mocarstwa cofnęły uznanie rządowi RP na Uchodźstwie. Nowy rząd, przy pomocy NKWD, zorganizował aparat bezpieczeństwa, w skład którego wchodziła sieć Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego oraz Milicja Obywatelska.

Rodzina Zaleskich we Francji

Po II wojnie światowej Zalescy wrócili do Francji. Monika i Roman Zalescy zostali wysłani do domu, do Paryża transportem sanitarnym, wywożącym Francuzów z terytorium Polski. Kazimierz został aresztowany przez NKWD za przynależność do Armii Krajowej, skazany na 10 lat i trafił do więzienia we Wronkach. Zwolniono go warunkowo w 1946 roku. Nie czekał na dalszy bieg wydarzeń, tylko przez „zieloną granicę” również przedostał się do Francji. Całe rodzeństwo podjęło naukę i ukończyło studia: Kazimierz – fizykę, Roman – politechnikę, Monika – etnografię.

1945 Powstał Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej

1946 Kazimierz Zaleski zwolniony warunkowo z więzienia, ucieka do Francji.

Działalność społeczna i edukacyjna

Zygmunt Lubicz-Zaleski był współzałożycielem Polskiego Stowarzyszenia Byłych Deportowanych i Więźniów Politycznych we Francji. Do śmierci pozostał Prezesem stowarzyszenia, które weszło w skład Międzynarodowej Federacji Byłych Deportowanych Ruchu Oporu. Dzięki jego staraniom Polacy – emigranci polityczni, otrzymywali niemieckie odszkodowania.

Pomimo wycieńczenia pobytem w obozie, Zaleski pozostał bardzo aktywny. Obok działalności politycznej i społecznej, działał również w obszarze edukacji. Zajmował się m.in. młodzieżą polską we Francji, czego wyrazem była opieka na polskich liceach, najpierw w La Courtine, a następnie w Les Ageux.

Pod wpływem buchenwaldzkich przeżyć silnie angażował się w projekt wspólnej, europejskiej przyszłości, dostrzegał konieczność pojednania i pogodzenia, odrzucał w publicystyce i licznych wystąpieniach przed francuskim audytorium motywy zemsty i poniżenia pokonanego wroga. Niezależnie od pracy naukowej, zajęć politycznych i społecznych nadal pracował nad upowszechnieniem języka i kultury polskiej. Opublikował setki artykułów, rozważań, rozpraw poświęconych kulturze polskiej, francuskiej i europejskiej, przetłumaczył dziesiątki dzieł francuskich twórców, wygłosił liczne wykłady i prelekcje, jego dorobek literacki to również bogata liryka.

Działalność powojenna Marii

Maria przez cały czas towarzyszyła Zygmuntowi w jego działaniach politycznych i literackich. Żeby utrzymać dom, ciężko pracowała nocami pomagając chorym, a w dzień leczyła wycieńczonego pobytem w obozie męża. Zajmowała się dziećmi, dbając o ich dalszą edukację. Sama również aktywnie działała.

Przez wiele lat pełniła funkcję prezesa Polskiego Harcerstwa we Francji, była administratorem willi w Dinard, która należała do Polskiego Towarzystwa Historyczno-Literackiego, współpracowała z Biblioteką Polską. Przez cały czas prowadziła dom otwarty, w którym przyjaciele, znajomi czy goście z Polski, zawsze znajdowali schronienie.

Powojenna działalność Marii i Zygmunta

CZ. 2

Po wyeliminowaniu legalnej opozycji, sfałszowaniu referendum w 1946 r. i wyborów w 1947, oraz pokonaniu zbrojnego podziemia, w Polsce umocniono dyktatorski system rządów. Przebywające poza krajem elity intelektualne Polski nie chciały mieć z rządem do czynienia. Tymczasem utworzona przez komunistyczne władze Polska Akademia Nauk postanowiła upomnieć się o zbiory Biblioteki Polskiej.

Walka o zbiory Biblioteki Polskiej w Paryżu

Zygmunt powrócił do swoich działań kulturalnych i już w 1946 roku razem z Franciszkiem Pułaskim reaktywowali Towarzystwo Historyczno-Literackie, które przejęło kuratelę nad Biblioteką Polską w Paryżu. Dzięki działalności Pułaskiego i Zaleskiego, oraz pomocy członków Polskiej Akademii Umiejętności, udało się w 1947 roku odzyskać część kolekcji zagrabionej przez Niemców. Wkrótce doszło do konfliktu z komunistycznym rządem Polski Ludowej. Rozpoczął się proces pomiędzy Towarzystwem Historyczno-Literackim (THL) a Polską Akademią Nauk (PAN), utworzoną po II wojnie przez rząd w Polsce.

PAN przejęła zgromadzony przed wojną majątek Polskiej Akademii Umiejętności, roszcząc sobie jednocześnie prawa do zbiorów Biblioteki Polskiej. Pierwszy proces odbył się w roku 1955 i zakończył wyrokiem korzystnym dla polskiego rządu i niekorzystnym dla THL. Argument zasadniczy polegał na stwierdzeniu, że obecnie istniejące Towarzystwo nie jest bezpośrednią kontynuacją dziewiętnastowiecznego THL. Towarzystwo złożyło apelację, rozpatrzoną w roku 1959. Tym razem na ostateczną decyzję trybunału apelacyjnego wpłynął wynik głosowania we francuskim Zgromadzeniu Narodowym, które opowiedziało się znakomitą większością głosów za utrzymaniem wolności i niezależności Biblioteki Polskiej od komunistycznego rządu w Polsce. Zygmunt Lubicz-Zaleski użył wszystkich swoich wpływów, aby zbiory Biblioteki Polskiej, dziedzictwo Wielkiej Emigracji pozostały we Francji. Walka o niezależność Biblioteki Polskiej w Paryżu była dowodem na to, że Zaleski odmawiał wszelkich kontaktów z rządem komunistycznym w Polsce.

1957 Zygmunt został odznaczony Komandorią Legii Honorowej

1959 Prezydent Charles De Gaulle nadał Zygmuntowi Komandorię z Gwiazdą

Odnaczony przez Francuzów

Zaleski był sekretarzem generalnym Towarzystwa Historyczno-Literackiego, wiceprzewodniczącym Wolnej Międzynarodowej Akademii Nauk i Literatury, członkiem korespondentem Académie des Sciences Morales et Politiques. Prowadził działalność propagującą idee wspólnoty europejskiej, podkreślając, nadal, jak ważną rolę w tej wspólnocie powinna odgrywać wolna Polska. W 1957 roku z rąk prezydenta Francji René Coty otrzymał Komandorię Legii Honorowej, a w 1959 roku prezydent Charles De Gaulle nadał mu Komandorię z Gwiazdą.

1967 15 grudnia Zygmunt Lubicz-Zaleski zmarł niespodziewanie w Paryżu

Powrót Marii do Warszawy

Po śmierci męża Maria wydała zbiór jego wierszy, jak również swoje książki autobiograficzne: „W okopach” i „Płomienne czasy”. Prowadziła szeroką korespondencję z rodziną pozostającą w kraju. Bardzo dbała, choć na odległość, aby dom na warszawskim Mokotowie, nadal był własnością rodziny Zaleskich, aby pełnił funkcję centrum życia rodzinnego. W 1980 roku przyjechała do Warszawy na pierwszy zjazd rodzinny. Po pięciu latach, mając na uwadze swój wiek i postępujące schorzenia, postanowiła wrócić na stałe do Polski. Dwa ostatnie lata swojego życia spędziła w Warszawie, w swoim ukochanym domu.

1987 13 lipca W Warszawie zmarła Maria Zdziarska-Zaleska

Ordery i odznaczenia nadane Marii i Zygmuntowi Zaleskim

Zygmunt Lubicz-Zaleski

1938 • Złoty Wawrzyn Akademicki, odznaczenie przyznawane przez Polską Akademię Literatury

• Order Palm Akademickich (Francja)

1957 • Komandoria Legii Honorowej, nadana przez Prezydenta René Coty (Francja)

5 grudnia

1959 • Komandoria Legii Honorowej z gwiazdą (Grand Officier), nadana przez Prezydenta Charles'a de Gaulle (Francja)

31 lipca

2007 • Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski

pośmiertnie

• Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski

Maria Zdziarska Zaleska

• Order Virtuti Militari V klasy

• Krzyż Walecznych

• Krzyż Niepodległości

• Srebrny Krzyż Zasługi z Mieczami

• Odznaka pamiątkowa Dywizji Litewsko-Białoruskiej

• Krzyż Armii Krajowej